

Микола ГОРЛАЧУК

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, організації і планування в АПК,
заступник декана факультету аграрної економіки і менеджменту,
Тернопільський національний економічний університет

Олексій ГОРЛАЧУК

аспірант кафедри економіки, організації і планування в АПК,
Тернопільський національний економічний університет

ОЦІНКА МАРКЕТИНГУ І ЦІНОУТВОРЕННЯ НА АГРАРНОМУ РИНКУ

Розглянуто проблеми маркетингу і ціноутворення на аграрному ринку. Досліджено фактори, що визначають процес ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, визначено особливості виробництва і збуту товарної продукції, доведено існування циклічних коливань пропозиції і попиту на ринку. Зроблено пропозиції щодо регулювання аграрного ринку в регіоні на основі збалансування пропозиції і ціни.

The problems of marketing and pricing on the agrarian market are considered on materials of region. The factors which determine the pricing of agricultural production are investigated. The features of manufacture and realization of commodity production are defined. The existence of cyclic fluctuations of the offer and demand in the market is proved. The recommendations for regulation of the agrarian market on a basis of the offer and demand are made.

Ключові слова

Попит, пропозиція, ціна, кон'юнктура ринку, цінова еластичність, маркетинг, ринок.

Перехід до ринкових відносин у сфері аграрного сектора обумовив перегляд виробничих пріоритетів. Протягом багатьох попередніх десятиріч діяла система регулювання сільськогосподарського виробництва через доведення аграрним підприємствам державних планів виробництва та заготівель продукції за твердими закупівельними цінами. Перевагою та особливістю соціалістичного ринку вважалося планомірне формування пропозиції і попиту на товари, цьому сприяло централізоване, свідоме регулювання основних економічних пропорцій, які виключають антагоністичні протиріччя між виробниками та продавцями товарів та кризи збуту продукції [3, с. 395].

Обґрунтоване теоретично положення на практиці, однак не здійснилося. На зміну системи відносин «виробництво→заготівля

продукції→держава», прийшла відмова від державного замовлення у виробництві сільськогосподарської продукції, а сучасна парадигма взаємозв'язку між виробниками та покупцями продукції виглядає як «споживач→попит→виробництво» [1, с. 67]. Її вдосконалення на основі здійснення сучасного маркетингу й адекватного механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію представляє розв'язання важливої теоретико-практичної проблеми, що визначає актуальність нашого дослідження.

Проблемні аспекти функціонування аграрного ринку, в тому числі маркетингу і ціноутворення на ньому, висвітлені у роботах С. Дусановського, І. Лукінова, В. Месель-Веселяка, М. Маліка, С. Михайлова, В. Поплавського, П. Саблука, А. Стельмашука,

© Микола Гордачук,
Олексій Горлачук, 2007

Стаття надійшла до
редакції 30.01.2007 р.

М. Федорова, М. Хорунжого, О. Шпичака та ін.

Однак не сприяє їх розв'язанню відсутність єдності серед науковців, управлінців і виробників продукції стосовно вироблення цілісної системи маркетингу та ціноутворення на ринках сільськогосподарської продукції [6, с. 39]. Метою представленої статті є визначення закономірностей і особливостей маркетингу та ціноутворення на ринку аграрної продукції для вироблення єдиних принципів його регулювання в контексті досліджуваної проблематики. Для цього необхідно вирішити такі основні завдання: проаналізувати процеси товарообміну та маркетингу на ринку, визначити фактори його кон'юнктури і їх вплив на його функціональні параметри, виробити обґрунтовані пропозиції стосовно здійснення цінової і маркетингової політики на сільськогосподарську продукцію.

За базу емпіричних досліджень аграрного ринку взято ринок свинини Тернопільської області. Досліджуючи проблеми товарообміну і маркетингу на даному ринку, варто відзначити особливості його становлення. Основними суб'єктами на ринку свинини, які здійснюють закупівлі сільськогосподарської продукції з метою подальшої переробки і виготовлення товарів, є підприємства і заготівельні організації м'ясопереробної промисловості. За останнє десятиріччя обсяги закупівель свиней у всіх категоріях господарств різко зменшилися. У 2005 р. м'ясопереробними підприємствами і заготівельними організаціями було закуплено лише 417 тонн свиней у живій вазі, що становить трохи більше 7 % від рівня 1996 р. – 5857 тонн.

Слід відмітити специфічні особливості у формуванні структури усєї сировинної бази закупівель свиней в Тернопільській області. Регіональний аналіз обсягів заготівлі свиней вказує на виникнення стабільної сировинної зони, яка охоплює переважно південні і північні райони області. До неї входять 10 районів: Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Чортківський, Збаразький, Підволочиський, Тернопільський, Кременецький і Шумський. У 2005 р. в «південно-північній» сировинній зоні було закуплено 403 тонни свиней в живій вазі, або ж 97 % від загального обсягу в області.

Наступною проблемою у формуванні сировинної бази м'ясопереробних підприємств є цінова ситуація на сировинному ринку свинини. З початку запровадження в обіг гривні спостерігаються коливання закупівельної ціни на живу вагу свиней, які піддаються аналізу. Починаючи з 1998 р. темпи зростання ціни, яку пропонували заготівельні і м'ясопереробні підприємства за 1 тонну свинини, є вищими, ніж темпи зміни обсягів заготівель свиней. Постійному росту закупівельної ціни на свині протягом усього досліджуваного періоду відповідає спад обсягів закупівель м'ясопереробними підприємствами: при зростанні ціни в 3,3 раза – з

1959,1 до 6456,0 грн. за тонну – загальні обсяги заготівель протягом 1998-2005 рр. зменшилися з 817 до 417 тонн або майже у 2 раза. З цього можна зробити висновок, що існуючий ціновий механізм і рівень цін не спонукають сільськогосподарських виробників до розширення обсягів збуту продукції на сировинному ринку свинини. Навпаки, вони роблять недоцільним збільшення виробництва свинини, обмежуючи цим можливості самих м'ясопереробних підприємств по нарощуванню в них виробництва і в більшому завантаженні виробничих потужностей.

Рестриктивна дія цінового механізму негативно позначається на формуванні цивілізованого сировинного ринку свинини в області, призводить до ліквідації підприємницької ініціативи, спрямованої на розвиток власного виробництва, і часто викликає трансформацію підприємницьких ідей у протизаконні дії – контрабанду свинини, створення переробних ковбасних цехів і мережі збуту продукції, які діють за межами правового поля.

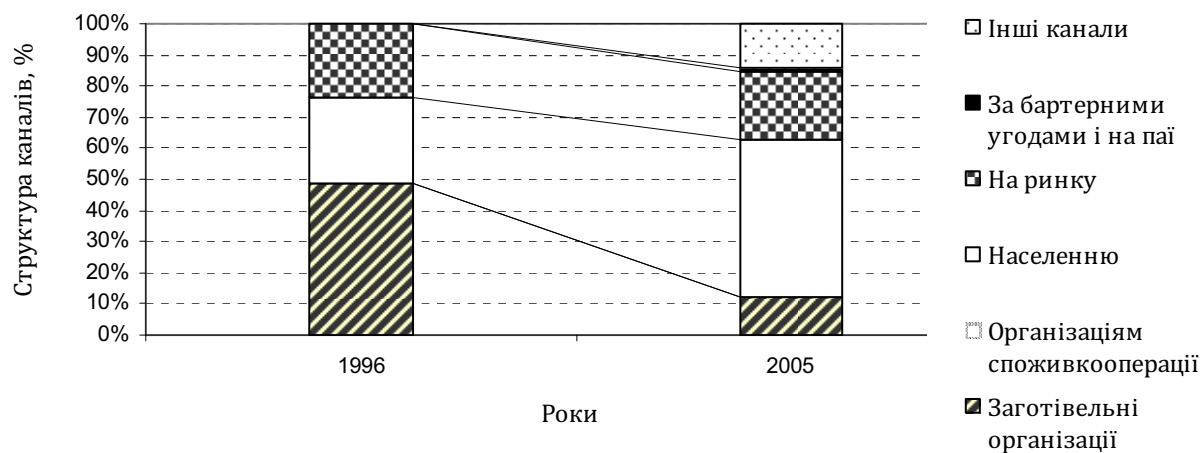
Пік промислового виробництва свинини в новітній історії області припадає на 1990 р. – 11921 тонн [5, с. 75]. У 2005 р. значення досліджуваного показника становило 343 тонни, що майже в 35 разів менше. Криза на сировинному ринку свинини області свідчить про недосконалість його функціонування.

У результаті проведення регресійного аналізу взаємозв'язку між зміною чисельності поголів'я свиней і обсягами промислового виробництва свинини встановлено: фактор чисельності поголів'я свиней пояснює 42,7 % зміни обсягів промислового виробництва при коефіцієнті множинної регресії 0,65.

Місце і роль сировинного ринку свинини з точки зору маркетингової привабливості збуту продукції найбільш точно характеризує питома вага заготівель свиней в загальному обсязі закупівель худоби та птиці м'ясопереробними підприємствами на внутрішньому ринку області, яка у 2005 р. становила лише 2 %, що є непрямим свідченням на користь нелегального імпорту свинини з метою її подальшої промислової переробки в регіоні. Крім того, аналіз продажу свиней сільськогосподарськими підприємствами Тернопільської області протягом 1996-2005 рр. свідчить про зміну структури каналів реалізації в напрямі зменшення питомої ваги закупівель заготівельних організацій і підприємств м'ясної промисловості. Основна кількість свинини, вирощеної сільськогосподарськими виробниками, реалізується поза межами середньогуртового сировинного ринку. Як наслідок – низький ступінь інтеграції аграрного виробництва і промислової переробки свиней в області, нерозвиненість ринкової інфраструктури, превалювання роздрібно-гуртового і роздрібного ринків збуту свинини, хаотичність і непорядкованість процесу ціноутворення.

Для структури продажу свиней сільськогосподарськими виробниками характерна різка переорієнтація каналів реалізації продукції протягом 1996-2005 р (рис. 1), зумовлена, на нашу думку, такими факторами: відмовою від державного замовлення заготівель свинини; ліквідацією системи споживчої кооперації; майновим і земельним реформуванням та пов'язаною з цим виплатою виробленої продукції в рахунок орендної плати за землю та майнові паї; фінансовою кризою в аграрних підприємствах, відсутністю обігових коштів, що примушує видавати продукцію населенню в рахунок оплати праці і реалізовувати свиней за бартерними операціями та ін.

Як видно з рис. 1, питома вага реалізації свиней

Рис. 1. Структура каналів реалізації свиней в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області

Незначну частину реалізації свиней становить обмін за бартерними угодами – менше 0,5 %. Причому за іншими каналами (комерційним структурам, підприємствам тощо) у 2005 р. було реалізовано 186 тонн живої ваги свиней, або 14,1 % від її загальної кількості.

Таким чином, на ринку свинини помітна диверсифікація каналів збуту продукції в порівнянні з 1996 роком. Їх розмір і структура мають причинно-наслідковий зв'язок, його особливості спричинені економічними умовами господарювання сільськогосподарських підприємств і рівнем цін у розрізі каналів продажу свинини, на що вказує диференціація в обсягах і цінах продажу в районах Тернопільської області.

Крім того, рівень ціни коливається залежно від окремих каналів реалізації свиней. Найбільше її значення зафіксовано при реалізації свиней населенню через систему громадського харчування (включаючи продаж і видачу в рахунок оплати праці) і видачі пайовикам в рахунок орендної плати за землю та майнових паїв (часток), що відповідно становить 7877,3 і 7815,4 грн. за тону.

Найменший рівень реалізаційної ціни на живу вагу свиней – при продажу їх заготівельним організаціям і підприємствам м'ясопереробної промис-

ловості (6733,1 грн. за 1 тону). Останнє у значній мірі пояснює причини перебування середньогуртового сировинного ринку свинини області в депресивному стані і його непривабливість для сільськогосподарських товаровиробників. Їм вигідніше реалізовувати свинину безпосередньо на роздрібно-гуртовому і роздрібному ринках, через мережу власних магазинів, торговельних точок, видавати населенню в рахунок оплати праці і за оренду паїв, оскільки середня реалізаційна ціна за цими каналами є вищою, ніж у випадку реалізації свиней у м'ясопереробній індустрії.

З точки зору дії ринкового механізму ціна на товари збільшується, коли попит зростає, і знижується, коли попит на них падає. Однак це не пояснює, чому при реалізації продукції населенню в рахунок оплати праці і видачі за оренду паїв, де попит відносно сталий (визначається розміром фонду заробітної та орендної плати), реалізаційна ціна є вищою, ніж за іншими каналами продажу свиней. Цей факт вказує на порушення дії ринкового цінового механізму і пояснюється, передусім, локальною монополією, якою володіють сільськогосподарські підприємства по відношенню до зайнятих в них працівників, членів аграрних формувань, подібно тому, як м'ясопереробні підприєм-

ства застосовують монопольне право встановлення закупівельної ціни на свинину по відношенню до самих сільськогосподарських підприємств.

Незадовільний фінансовий стан більшості аграрних підприємств є, як правило, безпосередньою причиною відносно вищої реалізаційної ціни в них, особливо при ліквідації заборгованості з оплати праці і за оренду земельного та майнового паїв. Це викликає штучне завищення ціни до 30-40 % від середньої по області, за якою сільськогосподарські підприємства реалізують свинину в рахунок оплати праці або здійснюють видачу населенню на паї.

Крім того, недосконалість законодавства, яке за невчасну виплату заробітної плати передбачає кримінальну відповідальність керівників аграрних підприємств, спонукає інколи їх особисто до ініціювання такого підвищення ціни, за що не існує жодного покарання.

Для порівняння максимальних і мінімальних значень обсягу і ціни продажу продукції був використаний кореляційний аналіз досліджуваних показників. Встановлено, що коефіцієнт кореляції між ціною і обсягом первинної пропозиції свинини сільськогосподарськими підприємствами на сировинному ринку Тернопільської області дорівнює -0,4. Тобто, два набори даних корелюються, а напрям кореляції – негативний. Це означає, що меншому обсягу пропозиції свинини на ринку відповідає в загальному більша ціна реалізації і навпаки. Одержані результати можна розглядати як підтвердження оберненого взаємозв'язку між пропозицією свинини і її ціною на середньогуртовому сировинному ринку.

З метою вивчення особливостей ціноутворення на продовольчому ринку свинини вибрано міські ринки м. Тернополя. Рух ціни і обсяг пропозиції на них є більш залежними величинами. Дослідження кореляційної залежності між обома факторами вказують, що рівень кореляції є досить високим – коефіцієнт рівний -0,6. При ідеальному вільному ринковому ціноутворенні коефіцієнт кореляції становить -1,0.

Таким чином, еластичність пропозиції і попиту від ціни є вищою на продовольчому, ніж на сировинному ринку свинини Тернопільської області. Причиною цього, на нашу думку, є різний ступінь монополії і конкуренції на досліджуваних ринках. Він зумовлений самим способом їх організації. Сировинний ринок – це середньогуртовий ринок, на якому представлені в основному два ключових суб'єкти – аграрні товаровиробники і м'ясопереробні підприємства. Ціноутворення на ньому в значній мірі монополізоване переробною індустрією, від чого страждає розвиток конкуренції. Натомість продовольчий ринок демонструє значно ширшу структуру організації (дрібногуртовий, роздрібно-гуртовий, роздрібний) і більш

ринковий спосіб ціноутворення. В кількісному вимірі ступінь кореляції ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини перевищує аналогічний показник сировинного ринку майже в 1,5 рази. Фактично це вказує на величину і необхідність демонополізації середньогуртового сировинного ринку в Тернопільській області.

Однак не лише спосіб організації ринку чи вплив конкуренції/монополії визначають характер ціноутворення, він залежить також від особливостей і споживчих якостей товару. Дослідженням встановлено: еластичність попиту на сало є нижчою на 20 %, ніж на м'ясо свинини. В умовах обмежених фінансових можливостей споживачів сало є дешевим і повноцінним постачальником жирів, тому попит на нього є відносно більш стабільним в порівнянні з попитом на м'ясо при зростанні ціни.

Крім того, протягом 1996-2005 рр. відбулася переорієнтація у співвідношенні цін на м'ясо і сало. Починаючи з 1997 р. ціна за одиницю ваги м'яса є більшою від аналогічної ціни на сало. Тенденція триває із збільшенням різниці цін на обидва види товарів. При цьому ціна на сало є, як правило, на 40-45 % нижчою від ціни на м'ясо. Це призводить до зміни у спеціалізації виробників свинини, і спонукає їх займатися м'ясною відгодівлею та в меншій мірі – сальною. Процес набув масового характеру, що сприяло виведенню в масштабах країни нових м'ясних порід і ліній свиней.

Досліджуючи рівень цін в торгівельній мережі міста Тернополя і на ринку, слід відмітити високий ступінь їх позитивної кореляції – 0,99. Тобто, рух ціни на ринку і в торговельній мережі відбувається аналогічно.

Проте не існує чітко вираженого співвідношення у рівнях цін за досліджуваними каналами збуту продукції.

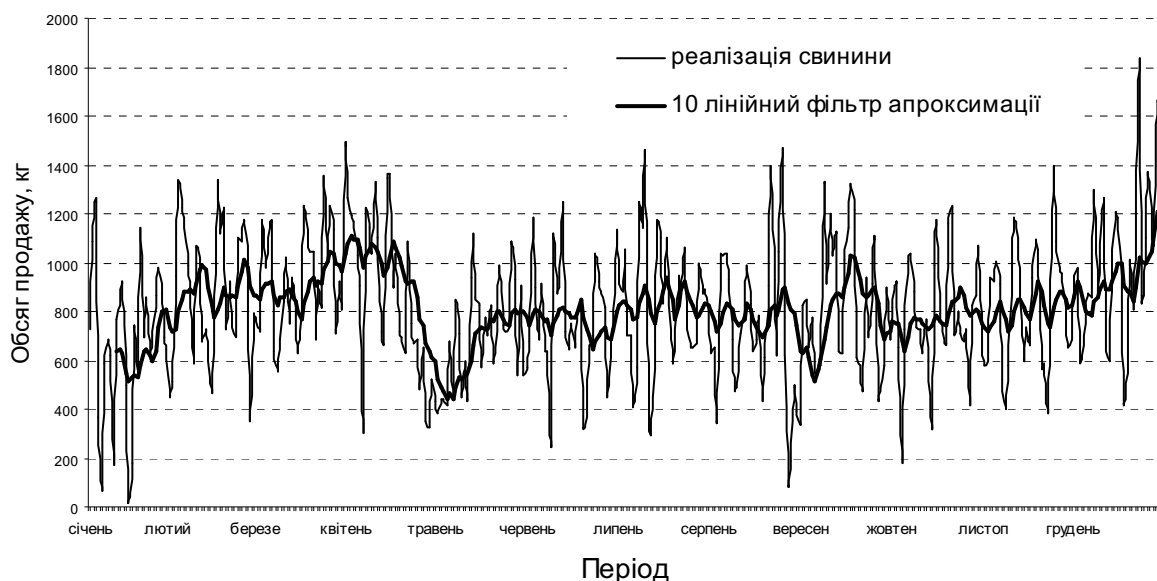
Періоди вищого рівня ціни змінюються періодами нижчого її рівня на ринку в порівнянні з торговельною мережею. Перевищення ціни в торговельній мережі міста над ціною на ринку або ж навпаки має в цілому ситуативний характер і не піддається встановленню кількісних закономірностей.

Крім того, у короткостроковому періоді коливання ціни і пропозиції на продовольчому ринку свинини мають низький ступінь кореляції. У цьому випадку зміна обсягів пропозиції на ринку значною мірою визначається неціновими факторами, зокрема, низьким рівнем доходів і платоспроможного попиту споживачів, що дозволяє дослідити закономірності зміни обсягів реалізації свинини на ринку та його причини. Для характеристики кон'юнктури продовольчого ринку свинини важливим є період часу: пора року, робочі, передсвяткові, святкові і вихідні дні тощо.

Як видно з рис. 2, коливання обсягів продажу

свинини на продовольчому ринку м. Тернополя має періодичний характер. У короткостроковому

періоді зміна рівня ціни фактично не впливає на зміну обсягів пропозиції.

Рис. 2. *Коливання обсягу реалізації на продовольчому ринку свинини м. Тернополя (2003-2005 рр.)*

Періодичність коливань є чітко вираженою завдяки побудові тренду кривої реалізації свинини з допомогою 10-ти лінійного фільтра апроксимації (рис. 2). Їх амплітуда залежить в першу чергу від двох факторів: місяця року і дня тижня.

Відповідно до цього дослідження визначено три види коливань протягом року на продовольчому ринку свинини: першого типу – відбуваються з періодичністю 4 місяці – грудень-січень, квітень-травень, серпень-вересень. Вони зумовлені, передусім, підготовкою до свят; другого типу – тижневі – відбуваються з періодичністю 6-7 днів. В їх основі зміна робочих і вихідних днів. Напередодні і у вихідні дні попит і реалізація свинини зростають, а саме в п'ятницю і суботу; третього типу – короточасні з періодичністю близько 3-х днів. Викликані не лише зміною робочих і вихідних днів, а також споживчими інтересами покупців – раціональним використанням коштів і продуктів. Протягом тиж-

ня максимальні обсяги попиту і пропозиції свинини спостерігаються у вівторок та суботу. На ці два дні припадає майже 40 % від загального обсягу реалізації м'яса свинини протягом тижня. При цьому характерний також симетричний розподіл питомої ваги продажу між вказаними днями тижня.

Отже, особливості маркетингової діяльності і ціноутворення на ринку сільськогосподарської продукції, що полягають в існуванні циклів відтворення, виробництва і збуту продукції, закономірностях формування цін на окремі сільськогосподарські товари в торговельній мережі і на продовольчому ринку, їх збуту є основою антициклічного регулювання ринку, відсутність якого було недоліком системи планування в минулому, а тому отримані результати можуть бути використані для розробки сучасної аграрної політики.

Література

1. *Агропромисловий комплекс України / За ред. П. Т. Саблука. – К.: УААН, 2002.*
2. *Економіка підприємств АПК / За ред. С. Л. Дусановського. – Тернопіль: Збруч, 2005.*
3. *Политическая экономия: Словарь / Под ред. М. И. Волкова и др. – 3-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1983. – 527 с.*
4. *Суперсон В. І. Методологічні аспекти системного аналізу розвитку регіонального аграрного сектора України // Статистика України. – 2002. – № 2. – С. 50-57.*
5. *Статистичний щорічник за 2005 р. – К.: Техніка, 2005.*
6. *Шпичак О. М. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК. – К.: УААН, 1998. – 245 с.*